

UDK 94 (497.5 Varaždin) "1578/1881"
94 (497.5 Vojna krajina) "1578/1881"
Pregledni rad
Primljeno: 23. veljače 2009.
Prihvaćeno za tisak: 15. travnja 2009.

Varaždinski generalat u službi apsolutističkih težnji Bečkoga dvora

Lidija Cerić
Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: lceric@hrstud.hr

Tijekom čitavog razdoblja postojanja Vojne krajine, od 1578. pa do odluke o razvojačenju Vojne krajine 1871. i ujedinjenja s Civilnom Hrvatskom 1881., Hrvatski sabor bezbroj je puta ponavljao zahtjev da se vlast hrvatskoga bana i Sabora protegne na teritorij Vojne krajine. Osobito je to vrijedilo za Varaždinski generalat, koji je, oslobođanjem Slavonije i Srijema od turske vlasti potkraj 17. stoljeća, prestao biti pogranično područje prema Osmanskom Carstvu. To je bio jedan od jačih argumenata, ako ne i najjači, hrvatskih staleža koji su zahtijevali povratak teritorija Varaždinskoga generalata pod ingerenciju Hrvatskoga sabora.

Ključne riječi: Vojna krajina, Varaždinski generalat, Bečki dvor, Hrvatski sabor.

Uvod

Jedno od pitanja koje je tijekom 17. i 18. stoljeća dominiralo u političkim odnosima između Hrvatskoga sabora i Bečkoga dvora odnosilo se na pitanje Varaždinskoga generalata, odnosno njegova ponovnog sjedinjenja s Civilnom Hrvatskom.

Nakon rata za oslobođenje 1683.-1699. stare krajine kapetanijskoga tipa – Slavonska, Banska i Hrvatska, sa svojim generalatima, nisu više bile neposredno granično područje Hrvatske, odnosno Austrije i Turske. Granica s Turskim Carstvom pomaknuta je na istok pa su vodeće osobe političkoga života u Hrvatskom Kraljevstvu početkom 18. stoljeća zatražile ukidanje Slavonske krajine ili Varaždinskoga generalata. Njihovo daljnje postojanje izgubilo je smisao jer je mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. oslobođena cijela Slavonija pa stare granične utvrde Slavonske krajine gube važnost obrambenog bedema protiv Osmanskoga Car-

stva.¹ Nestankom turske opasnosti i unutrašnjoaustrijski staleži gube dotadašnji interes za Vojnu krajinu kao svoje obrambeno područje, ali ne gube interes za Vojnu krajinu kao instituciju. U njezinu daljnjem opstanku vide i dalje mogućnost za pouzdano vrelo prihoda od časničkih službi, za bogaćenje od trgovine, za primanje mita, pronevjere i razne otimačine. Njihov Dvorski ratni savjet u Grazu protivio se bilo kakvim promjenama koje bi umanjile vojne prihode austrijskih staleža, premda su se "stare" krajine samo znatnim reformama mogle osposobiti za nove zadatke u službi Habsburške Monarhije. Spas za stanovništvo Slavonske krajine mogao je doći jedino od centralne vlasti u Beču odnosno od razvojačenja i vraćanja njezina teritorija pod vlast bana i jurisdikciju Hrvatskoga sabora. Poveljom od 6. lipnja 1703. car Leopold I. izišao je u susret zahtjevima hrvatskih staleža te naredio "da se moraju ne samo krajevi između Une, Kupe i Save, već i ostali oslobođeni dijelovi koji starinom pripadaju Hrvatskoj vratiti hrvatskim staležima, staviti pod vlast hrvatskog bana i Sabora i tako ponovno sjediniti s maticom zemljom".²

Međutim, Bečki je dvor već sljedećega mjeseca opozvao tu odredbu pa je ukidanje Slavonske krajine odgođeno za neka druga "bolja" vremena. Namjera je ovoga rada upravo upozoriti na moguće razloge zbog kojih Bečki dvor nije do kraja ispunio obećanje dano u carskoj povelji 1703. godine.

Počeci Vojne krajine u Hrvatskoj

Od sredine 15. stoljeća Hrvatska je bila izložena trajnim napadima, pljačkama, paljenju i uništavanju od većih i manjih turskih vojski. Ratni pohodi tih vojski bili su povezani s ekspanzijom Osmanlijskoga Carstva na zapad. Preko Hrvatske Turci su sve češće prodirali i u nasljedne austrijske zemlje, Štajersku, Korušku i Kranjsku. Njihova je obrana uvelike ovisila o sudbini Hrvatske. Postavljalo se pitanje kako bi se mogla spriječiti daljnja turska osvajanja i njihov proboj prema zapadu. Rezultat, ne samo političkih promišljanja, nego više i pritiska realnosti, bilo je postupno stvaranje graničnoga teritorija koji bi omogućio obranu od neprijatelja u predvorju Habsburškoga Carstva. Tako je od 1522. godine u materijalno i demografski opustošenoj Hrvatskoj nastalo obrambeno područje između Osmanlija i kršćanskih branitelja, tzv. Vojna krajina.³

¹ Mirom sklopljenim u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i potiskivanjem Osmanlija iz područja Slavonije nova habsburško-osmanska granica pomaknuta je na rijeku Savu. Stare granične utvrde Varaždinske vojne granice našle su se tada u pozadini, a obranu granice preuzele su nove i modernije utvrde na Savi. Usp. Mirela SLUKAN ALTIĆ, "Teritorijalni razvoj i razgraničenja Varaždinskog generalata (1630.-1771.)", *Podravina*, 4., 2005., 7., 9.

² Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, pars II., Zagreb, 1862., 91.-93.

³ Počeci krajiškog ustroja sežu u 15. stoljeće, kad je Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo u vrijeme vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387.-1437.) i Matije Korvina (1458.-1490.) pokušavalo uspostaviti obrambeni pojas protiv Osmanlija duž svoje jugoistočne granice. Tako je kralj Matija Korvin neposredno na-

U začetke vojnokrajiškog ustroja ubraja se osnivanje Senjske kapetanije 1469. godine te njezino širenje na susjednu Gacku s Otočcem i na brinjski kraj potkraj 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća.⁴ Poslije pada Like i Krbave (1528.), a osobito Klisa (1537.), u turske ruke, imala je Senjska kapetanija jedno od najistaknutijih mjesta u obrani hrvatskih zemalja. Zbog iznimne vojne važnosti počinje se nazivati Primorskom krajinom (*Confinia Maritima ili Mör Gränitz*), a početkom 16. stoljeća postaje model u osnivanju većeg broja kapetanija na području od Jadranskog mora do Drave.⁵

Sredinom 16. stoljeća cijelo krajiško područje od Drave do Jadrana bilo je podijeljeno na kapetanije (obrambeno-vojno teritorijalne jedinice), koje su činile dvije veće cjeline: Slavonsku i Hrvatsku krajinu.⁶ Na području nekadašnje srednjovjekovne Slavonije protezala se Slavonska vojna krajina (*Slawonische Gränitz ili Confinia Slavonica*). Djelovala je na antiturskoj ratnoj crti u dravsko-savskom međuriječju, a njezin unutrašnji ustroj temeljio se u prvim stoljećima na trima kapetanijama: Koprivničkoj, Križevačkoj i Ivaničkoj.⁷ U drugoj polovici 17. stoljeća ustrojena je i Đurđevačka kapetanija.⁸ Slavonskom je krajinom zapovijedao

kon pada Bosne pod osmansku vlast 1463. osnovao Jajačku i Srebreničku banovinu, koje su trebale štititi jugoistočnu granicu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Nakon krbavskog rasapa 1493. i osobito poslije mohačkog sloma 1526. počelo je sustavnije organiziranje Vojne krajine, premda njezine početke bilježimo još sredinom 15. stoljeća osnivanjem Senjske kapetanije, godine 1469. Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik II. Jagelović (1516.-1526.) nije mogao vlastitim snagama odoliti Turcima pa je ugovorom u Nürnbergu 1522. godine predao Senjsku kapetaniju austrijskom nadvojvodi Ferdinandu. Time je Senjska kapetanija došla pod zaštitu Ferdinanda Habsburškog (1527.-1564.) još prije njegova izbora za hrvatskoga kralja (1527.), kojom prilikom je Ferdinand preuzeo određene obveze za obranu zemlje: da će izdržavati vojsku od 1000 konjanika i 200 pješaka radi obrane Hrvatske te držati u Kranjskoj određeni broj vojnika radi sigurnosti zemlje. Usp. Željko HOLJEVAC, "Hrvatsko-slavonska vojna krajina u ranome novom vijeku", *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, sv. II. (ur. Neven Budak), Zagreb, 2007., 12.-13.

⁴ Nasilnim otimanjem grada Senja Frankopanima 1469. godine, ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin osniva u Hrvatskoj Senjsku kapetaniju. Njezine su utvrde trebale štititi Hrvatsku s juga i istoka od Turaka, a sa zapada i sjevera od Venecije. Senjska kapetanija potpala je 1537. pod zapovjedništvo unutrašnjoaustrijskog Ratnog vijeća u Ljubljani, a zatim 1564. pod Ratno vijeće u Grazu. Opširnije o izgradnji Senjske kapetanije vidi u: Milan KRUHEK, "Utvrde Senjske kapetanije u 16. stoljeću", *Senjski zbornik*, 17., 1990., 93.-112., te Mirko VALENTIĆ, "Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-slavonske vojne krajine", *Senjski zbornik*, 1., 1965.

⁵ Mirko VALENTIĆ, *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881.*, Zagreb, 1981., 12.

⁶ Mirko VALENTIĆ, "Stara Slavonska vojna krajina. Skica za monografiju", *Zbornik Mira Kolar-Dimitrijević*, (ur. Damir Agičić), Zagreb, 2003., 528.

⁷ O krajiškim utvrdama i kapetanijama u Slavonskoj krajinu usp. radove Milana Kruheka: Tvrdava u Koprivnici, povijesni i tipološki razvoj, 24.-31.; Povijest izgradnje Koprivničke tvrđave, 198.-213; *Koprivnica, grad i spomenici*, Zagreb, 1986., zbornik radova; Križevačka tvrđava i utvrde Križevačke kapetanije, *Povijesni prilozi*, 20., 2001., Zagreb, 2001., 87.-130.; Ivanić grad u sustavu slavonske granične obrane tijekom 16. i 17. stoljeća, *900 godina Ivanića*, Kloštar Ivanić, Ivanić Grad, Križ, 1994., zbornik radova.

⁸ Opširnije o izgradnji Đurđevačke kapetanije vidi u: Milan KRUHEK: Stari đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8.-9., Zagreb, 1982.-1983., 85.-105.

general (glavni zapovjednik) sa sjedištem u Varaždinu pa se za to područje u 17. stoljeću ustalio naziv Varaždinski generalat (*Warasdiner Generalat*).⁹

Na kapetanije Slavonske krajine nadovezivale su se utvrde na Kupi koje su održavale graničnu ravnotežu obrane prema turskim utverdama na Zrinskoj gori i na Uni.¹⁰ Budući da su Zagrebačka crkva, Kaptol i biskup bili, uz Zrinske i Blagajske knezove, najveći feudalni posjednik na području između Une, Save i Kupe, obranu toga područja preuzela je zagrebačka Crkva. Ona sredinom 16. stoljeća na sutoku Kupe i Save gradi veliku i snažnu utvrdu – sisački kaštel – koji će nositi obranu širokoga područja između Kupe i Save.¹¹ Od sredine 16. stoljeća područje između Kupe, Une i Save nalazilo se pod upravom Hrvatskoga sabora i bana pa se počelo nazivati Banskom krajinom (*Banal Gränitz* ili *Banalia Confinia*).¹²

U sastavu Banske krajine nalazila se Petrinjska kapetanija, osnovana 1595. godine, ali zbog upravnih i fiskalnih razloga pripojena je Slavonskoj krajini.¹³ Naime, zbog nesloge hrvatskih staleža i nemogućnosti namicanja potrebnih sredstava za održavanje petrinjske vojne posade Petrinja je pripala Slavonskoj krajini kao zasebna teritorijalna jedinica Varaždinske vojne granice i tako ostala dio Varaždinskoga generalata sve do 1753. godine, kad je ušla u sastav Banske krajine.¹⁴ Preostale kapetanije od sjevernog Jadrana do Kupe (Bihačka i Hrastovička do godine 1592., te Ogulinska, Slunjska, Barilovička, Tounjska i Turanjska, osnovane na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće) te Tržička kapetanija osnovana u drugoj polovici 17. stoljeća), zajedno sa Žumberkom, činile su Hrvatsku krajinu (*Kroatische Gränitz* ili *Confinia Croatica*) pod zapovjedništvom generala koji je imao sjedište u Karlovcu. Stoga se za to područje u 17. stoljeću počeo rabiti naziv Karlovački generalat (*Karlstädter Generalat*).¹⁵

⁹ Na rubnim dijelovima Križevačke županije, koji su uoči turske opasnosti graničili s Požeškom i Virovitičkom županijom, uspostavljena je tijekom 16. stoljeća europska ratna provincija, poznatija pod imenom Slavonska krajina ili Varaždinski generalat. Slavonska krajina bila je zadužena za obranu Križevačke, Varaždinske i Zagrebačke županije te austrijske pokrajine Štajerske. Usp. M. VALENTIĆ, *n. dj.*, 528.

¹⁰ Milan KRUHEK, "Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI. i XVII. stoljeća", *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb, 1984., 215.-257.

¹¹ Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995., 128.-129.

¹² Otprilike od okolice Karlovca do okolice Siska, zapravo od okolice Kamenskoga preko Pokuplja do okolice Petrinje, protezala se Banska krajina. Sastojala se od dviju kapetanija: Letovanić i Sredičko. Područje Banske krajine bilo je pod upravom hrvatskoga bana kao vojnog zapovjednika, a to znači da je u Banskoj krajini banskom vojskom (banderijem), tzv. haramijama, upravljao ban na vlastiti trošak. Od sabora u Brucku na Muri ban je u vojnim poslovima bio podređen Dvorskom ratnom vijeću, ali njega je postavljao kralj neovisno o gradačkom središtu, a za održavanje Banske krajine uglavnom se skrbio Hrvatski sabor. Vodeću ulogu u Banskoj krajini ostvarivali su hrvatski staleži. Usp. M. KRUHEK, "Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi", 215.-257.

¹³ Fedor MOAČANIN, "Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.", *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb, 1984., 32.

¹⁴ Ivica GOLEC, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno- kulturno središte Banske krajine (1777.-1871.)*, Sisak, 2003., 32.

¹⁵ Hrvatska krajina od Save i Kupe do Senja bila je bedem obrane druge austrijske pokrajine Kranjske. Usp. M. VALENTIĆ, "Stara Slavonska vojna krajina", 528.

Vojna krajina u prvo vrijeme nije bila zaseban teritorij, točno određen i politički izdvojen ispod vlasti hrvatskoga bana i Sabora, nego teritorij koji ima obilježje pograničnog obrambenog područja kojemu je primarna zadaća bila obrana Hrvatskoga Kraljevstva i zemalja Srednje Europe od "turskoga kopita". Prema organizacijskoj strukturi to su bile kapetanije, a na njihovu području u graničnim utvrdama obitavao je vojska koju su činile hrvatske velikaške čete i čete iz unutrašnjoaustrijskih pokrajina, a pod vlašću i zapovjedništvom kapetana. Osiromašena zbog gubitka teritorija i ljudstva, Hrvatska nije mogla samostalno uzdržavati Vojnu krajinu. Pomoć susjednih unutrašnjoaustrijskih pokrajina, iako je dolazila zbog njihova vlastita interesa, bila je golema, no, sredinom 16. stoljeća ta je pomoć rezultirala znatnim teritorijalnim i vojno-političkim promjenama u strukturi Vojne krajine.

Prijelomni događaj u povijesti Vojne krajine bio je sabor staleža Unutrašnje Austrije u Brucku na Muri 1578. godine. Tada je ugarsko-hrvatski kralj Rudolf II. (1576.-1608.) predao upravu Hrvatske i Slavonske vojne krajine, svome stricu štajerskom nadvojvodi Karlu II.¹⁶ Cjelokupno upravljanje i financiranje Vojne krajine povjereno je unutrašnjoaustrijskim zemljama tj. nadvojvodi Karlu koji je kao vladar unutrašnjoaustrijskih pokrajina Štajerske, Koruške, Kranjske i Gorice - preko novoosnovanog Dvorskog ratnog vijeća u Grazu (*Hofkriegsrat*) - upravljao i zapovijedao obim generalatima.¹⁷ Prihvaćanjem odluke o zakonskoj obvezi trajnog i stabilnog financiranja svih troškova obrane, unutrašnjoaustrijske pokrajine omogućile su dovršenje izgradnje sustava graničnih utvrda na području Hrvatske i Slavonske krajine i stvaranje čvršćeg unutarnjeg ustroja krajiške vojne sile.¹⁸ Iako je hrvatski ban u svim krajiškim pitanjima i vojnim poslovima trebao biti podređen zapovjedništvu tadašnjeg nadvojvode Karla II. i njegovu Dvorskom ratnom vijeću u Grazu, tome se oštro suprotstavio Hrvatski sabor, koji je uporno i dosljedno branio svoje povijesno pravo da o svim pitanjima rata i mira na hrvatskom teritoriju samo on može donositi pravovaljane odluke te da samo hrvatskom banu pripada pravo vođenja hrvatskih vojnih snaga.¹⁹ Hrvatski je sabor, dakle, prihvatio novu instituciju vojnog namjesništva habsburškog nadvojvode u Hrvatskoj i Slavoniji, ali i dalje je odlučno branio prava Hrvatskoga Kraljevstva i

¹⁶ F. MOAČANIN, "Vojna krajina do kantonskog uređenja", 29.

¹⁷ Vojna je krajina od 1579. do 1705. bila pod zapovjedništvom Ratnog vijeća u Grazu. Tada je Ratno vijeće podređeno Dvorskom ratnom vijeću u Beču te je formalno ukinuto 1743., a 1748. nova centralna vojna vlast Habsburške Monarhije – *Hofkriegsrat* u Beču preuzela je financiranje i komandu nad teritorijem nove Vojne krajine. Usp. Mirko VALENTIĆ, "Temeljne značajke povijesti Vojne krajine", *Povijesni prilozi*, 10., 1991., 18.

¹⁸ M. KRUHEK, *Krajiške utvrde*, 380.

¹⁹ Milan KRUHEK, "Izgradnja obrambenog sustava Slavonske granice tijekom 16. stoljeća", *Povijesni prilozi*, 11., 1992., 34.

bana.²⁰ Zbog tih reakcija kralj Rudolf u svojem napatku za nadvojvodu Karla, ne govori o podređenosti i pokoravanju, nego kaže samo to da je hrvatski ban u vojnim stvarima “upućen” na nadvojvodu da s njim zajednički i dogovorno djeluje u svim pitanjima obrane Hrvatskoga Kraljevstva.²¹

Odlukama Sabora u Brucku na Muri, Vojna krajina upravno je tijekom 16. i 17. stoljeća postala teritorij izdvojen ispod vlasti Hrvatskoga sabora i bana, a teritorijalno je ostala i dalje nerazdvojni dio Hrvatske Kraljevine. Od tada se Vojna krajina počela izgrađivati kao vojna institucija podčinjena Ratnom vojnom vijeću u Grazu i kasnije u Beču. Pogranični pojas postupno se i u sudsko-upravnom pogledu izdvajao ispod vlasti hrvatskoga bana i Sabora i organizirao se kao poseban vojno-politički teritorij.

Proces izdvajanja Vojne krajine ispod jurisdikcije Hrvatskoga sabora i bana završen je u vrijeme Ferdinanda II. (1619.-1637.), kad je ona uređena kao austrijska vojna pokrajina i podijeljena na Karlovački (Hrvatska krajina) i Varaždinski (Slavonska krajina) generalat, ali politički nije istrgnuta iz teritorija Hrvatskoga Kraljevstva.²² Podjelom na dva zasebna vojno-administrativna područja 1630. godine završen je proces vojno-teritorijalne reorganizacije Vojne krajine koji je bio u skladu s nastojanjem habsburškog vladara da samostalne teritorijalne jedinice u Habsburškoj Monarhiji svede na što manji mogući broj.

Vojna krajina u službi apsolutizma

Novi zapovjednici Karlovačke i Varaždinske krajine, nastojeći stabilizirati obrambenu liniju prema Turskom Carstvu, povelili su najprije bitku za naseljavanje i kolonizaciju opustjele Hrvatske od Drave do mora. Austrijski zapovjednici tajno pregovaraju sa susjednim turskim krajišnicima, tzv. Vlasima, o uvjetima naseljavanja pustih zona.²³ Već od konca 16. stoljeća Vlasi se naseljavaju na polupusta

²⁰ Takvim stavom Hrvatski je sabor uspio očuvati ustavnost i prava Kraljevine Hrvatske. I upravo zbog toga ni kralj ni njegovi vojni saveznici i stratezi nisu uspjeli Hrvatskoj nametnuti vrhovnog vojskovođu i takvu vojnu vlast koja bi u njoj djelovala mimo ili protiv Hrvatskog sabora i bana. Usp. M. KRUHEK, “Izgradnja obrambenog sustava”, 28.

²¹ Milan KRUHEK, “Bečko savjetovanje 1577. i sabor u Brucku na Muri 1578. godine”, *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, sv. II. (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb, 2005., 38.

²² Kralj Ferdinand II. izuzeo je Vojnu krajinu 1630. godine ispod banske vlasti i podvrgao pod dva generalata, Karlovački (Hrvatska krajina) i Varaždinski generalat (Slavonska krajina), koji su se nalazili pod upravom Dvorskog ratnog savjeta u Grazu. Područje Banske krajine ostalo je pod ingerencijom Hrvatskoga sabora i bana i ono je do 19. stoljeća bilo nerazdvojni dio Hrvatskoga Kraljevstva. Usp. Ferdo ŠIŠIĆ, “Politika Habsburgovaca spram Hrvata do Leopolda I”, *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, razred historičko-filološki i filozofičko-juridički, knj. 120. = knj. 266., Zagreb, 1939., 141.

²³ Mirko VALENTIĆ, “Vojna krajina u 17. stoljeću”, *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, sv. II. (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb, 2005., 113.-114. Također, opširnije o kolonizaciji balkanskih Vlaha vidi u: Mirko VALENTIĆ, “O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba”, *Časopis za suvremenu povijest*, 24., 1992., 3., 1.-21.

plemićka i crkvena vlastelinstva u Križevačkoj županiji, istočnim dijelovima Varaždinske i Zagrebačke županije te u Posavini i Pokuplju. Na područjima južno od Kupe naseljavaju velika imanja Zrinskih i Frankopana.²⁴ Njima je nadvojvoda Ferdinand već 1597. godine izdao pismo kojim ih oslobađa od svih nameta i tlače, iako su se tome protivili zagrebački nadbiskup i hrvatsko plemstvo, inzistirajući da se Vlasi podvrgnu jurisdikciji onih vlastelina na čije su se posjede naselili i da plaćaju zemljarinu i crkvenu desetinu.²⁵ Pravoslavni su Vlasi posebice pružali otpor podređivanju jurisdikciji hrvatskoga bana i Sabora, a u tome su nailazili na potporu austrijskih vojnih zapovjednika i Ratnog vijeća u Grazu.²⁶ Tako se naseljavanjem Vlaha pojavilo jedno od najtežih pitanja unutrašnjih odnosa u Hrvatskom Kraljevstvu tijekom 17. stoljeća, a to je bilo pitanje jurisdikcije nad njima. Hrvatskom plemstvu vlaško je pitanje bilo prvenstveno pitanje obnove vlasti na njihovim bivšim posjedima, ali i pitanje cjelovitosti hrvatskoga državnoga teritorija, jer se otklanjanjem feudalne vlasti hrvatskih staleža posredno otklanjala i njihova politička vlast.²⁷ Hrvatski staleži zahtijevali su da ih Vlasi priznaju kao gospodare zemlje, a ban i Sabor žele političku pokornost.²⁸ Međutim, Vlasi nisu pokazivali nikakvu spremnost na priznanje jurisdikcije Hrvatskoga sabora i bana, pozivajući se uvijek iznova na svoja vlaška prava koja su nekad uživali u Turskom Carstvu i na zaštitna pisma u kojima su njihovi predstavnici dobili jamstva da će biti oslobođeni od svih "nameta, rabote i sličnih tereta", u zamjenu za obavljanje vojne službe.²⁹ Godine 1630. kralj Ferdinand II. (1619.-1637.) podijelio je Vlasi-ma u Slavonskoj krajini *Statuta Wallachorum* (Vlaški statut) kojim je određeno da su Vlasi obvezni na krajišku vojnu službu, a zauzvrat su oslobođeni podavanja hrvatskoj vlasteli.³⁰ Statut je u početku vrijedio samo za Varaždinski generalat, a njegovu primjenu tražio je i ostali puk Vojne krajine. Vlasi su Statutom dobili službeni status krajišnika, a stvaranjem novog, vojnog staleža krajišnika ostvarivao se proces političkog izdvajanja krajiškoga područja ispod vlasti Hrvatskoga sabora i bana.³¹

Na takav razvoj događaja u povijesti Vojne krajine od presudnog su utjecaja bila politička i gospodarska zbivanja u hrvatskim zemljama u 17. stoljeću koja su uve-

²⁴ Miroslav KURELAC, Zoran LADIĆ, "Hrvatske zemlje početkom 17. stoljeća", *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, sv. II. (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralčić), Zagreb, 2005., 106.-107.

²⁵ ISTO, 107.

²⁶ M. KURELAC, Z. LADIĆ, "Hrvatske zemlje početkom 17. stoljeća", 107.

²⁷ ISTO, 107.

²⁸ M. VALENTIĆ, "Vojna krajina u 17. stoljeću", 115.

²⁹ M. VALENTIĆ, *n. dj.*, 115.

³⁰ M. KURELAC, Z. LADIĆ, "Hrvatske zemlje početkom 17. stoljeća", 126.

³¹ Alexander BUCZYNSKI, "Hrvatske granice i vojna krajina", *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost*, sv. III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII.- XVIII. st.), (ur. Ivan Golub), Zagreb, 2003., 56.

like bila određena čimbenicima izvan njihova povijesnoga teritorija.³² U to su vrijeme Habsburgovci jačali svoju apsolutističku vladavinu na svim područjima Carstva, pa tako i u Hrvatskoj, što je u praksi značilo slabljenje gospodarske, vojne i političke samostalnosti Hrvatske.³³

Apsolutizam i centralizacija bile su glavne sastavnice austrijske dinastičke politike s pomoću kojih se pokušala provoditi integracija zemalja Habsburške Monarhije. Apsolutistička kraljevska vlast nastojala je stvoriti – uz kraljev dvor – jedinstvenu centralnu upravu za sve zemlje Monarhije kojoj na putu ne bi stajale posebnosti različitih naroda i njihovih povijesnih prava i institucija.³⁴ Posebnost Habsburške Monarhije bila je i velika različitost naroda, vjera, jezika i običaja, i sve je te različitosti trebao povezivati samo jedan vladar iz kuće Habsburg, koji je nastojao svoju vlast učvrstiti gušeći sve otpore sredstvima dvorskog apsolutizma. U ideološkom ozračju apsolutizma, vlast vladara trebala je biti najviša, neograničena, vječna, neopoziva i sveobuhvatna, odnosno u čitavom kraljevstvu ne bi smjelo biti nikoga, tko ne bi bio podložan kraljevoj vlasti. Kralj se pak, trebao očinskom ljubavlju i pažnjom skrbiti za dobrobit svih svojih podanika.³⁵ Kraljevske su se odluke, dakle, odnosile na sve sastavnice političkog, gospodarskog i vjerskoga života Monarhije. Kralj je u svojim rukama imao zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, a zakoni Sabora postali su izvršni tek onda kad ih je odobrio kralj. Nadalje, kralj je imao pravo odlučivanja o ratu i miru i vođenju vanjske politike.

Naslijedivši svoga oca Ferdinanda III. (1637.-1657.), godine 1658., Leopold I. nastavlja politiku svojih prethodnika, provodeći apsolutizam i centralizaciju. No, prvi koraci njegove vladavine i nisu bili odviše uspješni, jer je Austro-turskim ratom (1663-1664.), unatoč sjajnim pobjedama kršćanske vojske diljem bojišnica, Habsburška Monarhija, potpisivanjem Vašvarskog mira, postala “gubitnica”.³⁶ Štoviše, mirovnim pregovorima u Vašvaru koji su protekli bez prisutnosti izaslanika Hrvatskog sabora, bili su potpuno negirani svi vojni uspjesi hrvatske vojske, što je u praksi značilo da Vašvarski mir nije donio nikakve teritorijalne promjene za Hrvatsku. To je bilo u suprotnosti s Leopoldovim obećanjem koje je dao pri svom izboru za ugarsko-hrvatskoga kralja (1655.), kad je obećao da će tijekom

³² Cijelo 17. stoljeće obilježeno je habsburško-osmanlijskim ratovima, a mnogi od njih događali su se na području hrvatskih zemalja i u njima su sudjelovali i sami krajišnici. Njihovo sudjelovanje u ratovima zabilježeno je već na početku 17. stoljeća za vrijeme vjerskih nemira u Ugarskoj i Erdelju kada su kao laki konjanici (arkebutziri) sudjelovali na strani Habsburgovaca u ratu s erdeljskim vojvodom Gaborem Betlenom. U Tridesetogodišnjem ratu (1618.-1649.) hrvatski su vojnici imali važnu ulogu kao laki konjanici koji su bili zaduženi za napade u neprijateljskom zaleđu. Prema nekim procjenama, između 20.000 i 30.000 takvih lakih konjanika iz Hrvatske i Ugarske sudjelovalo je na raznim europskim bojištima. Usp. M. KURELAC, Z. LADIĆ, “Hrvatske zemlje početkom 17. stoljeća”, 106.

³³ ISTO, 105.

³⁴ Tade SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska od godine 1526.-1848.*, sv. V., Zagreb, 1879., 281.

³⁵ Zrinka BLAŽEVIĆ, *Vitezovičeva Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb, 2002., 50.

³⁶ A. BUCZYNSKI, “Hrvatske granice i vojna krajina”, 47.

svoga kraljevanja istjerati Osmanlije iz Ugarske i Hrvatske, a 1659. obvezao se da će Vojnu krajinu izdvojiti iz uprave središnjih vlasti i predati je na upravu Hrvatskom saboru.³⁷ Međutim, njegova obećanja nisu bila u skladu s njegovim budućim postupcima.

Koliko je habsburška politika u tom trenutku bila politički proračunata i vođena “u svrhu austrijskih interesa”, pokazuje nam upravo Leopoldova krunidbena diploma iz 1659. godine, koja nas upućuje na zaključak da su se Habsburgovci služili Turcima kao izlikom za vraćanje Vojne krajine pod vlast bana, a da je istodobno Krajina postala sredstvo koje je Bečkom dvoru širom “otvaralo vrata” u uvođenju apsolutističkog oblika vladavine na teritorij Hrvatskoga Kraljevstva.

Naime, Bečki je dvor nastojao sve zemlje Habsburškoga Carstva učiniti nasljednim vojvodstvima (provincijama), uključujući i Hrvatsku i Ugarsku, jer je nakon završetka Tridesetogodišnjeg rata kući Habsburg postalo jasno da ključ njezina opstanka, kao vodeće njemačke sile, leži u uspostavi centralizirane uprave u nasljednim zemljama i širenju svoje moći prema jugoistoku.³⁸ Turski su ratovi u 17. i 18. stoljeću imali presudnu ulogu ne samo u širenju granica Monarhije prema Carigradu nego i u provedbi habsburške centralističke politike unutar njezinih granica.³⁹ To najbolje pokazuje odnos Habsburgovaca prema Hrvatskoj Kraljevini odnosno Vojnoj krajini. Njihov dvorski apsolutizam našao je uporište u pitanju političke nadležnosti u hrvatskim zemljama koje su tada bile osvojene u turskim ratovima. Koristeći se ratnim prilikama, središnje institucije vlasti u Beču još više su u Hrvatskoj učvrstile svoju vlast koja je počivala na načelima centralizma i apsolutizma.

Iako se osmanska vojna snaga, a time i pritisak Porte na Bečki dvor, tijekom sljedećih desetljeća stalno smanjivala, bečki interes za vojni bedem u jugoistočnim zemljama monarhije, tj. za Vojnu krajinu u Hrvatskoj, i dalje je postojao. Tijekom apsolutizma važnost Vojne krajine kao “izvora jeftine carske vojske” sve se više povećavala.⁴⁰ Vojna krajina tijekom 17. stoljeća prestala je biti “štit i predzid” kršćanstva i Zapadne Europe, pretvarajući se u sredstvo provođenja dvorskog apsolutizma i habsburških aspiracija na jugoistok Europe. Važnu ulogu pri provođenju centralističkih ciljeva kuće Habsburg imali su turski ratovi tijekom 17. stoljeća koji su omogućili ekspanziju “Dunavskog carstva”, a pogranično Hrvat-

³⁷ ISTO, 48.

³⁸ “Pobjedom carske vojske nad češkim protestantima 1620. godine na Bijeloj gori kod Praga, prostrani posjedi protestantskog plemstva u Češkoj bili su konfiscirani, te je Češka pretvorena u nasljedno vojvodstvo. Nesigurna situacija u sjevernim dijelovima Carstva u toku tridesetogodišnjeg rata, prisilila je Bečki dvor da za neko vrijeme ne zadire u određeni stupanj unutrašnje samostalnosti Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva, što je privremeno onemogućilo uvođenje apsolutizma. No ne zadugo, budući da je 1687. na zajedničkom saboru u Požunu, kralj Leopold I. proglasio kuću Habsburg nasljednom dinastijom u Ugarskoj te ukinuo 31. čl. Zlatne bule”, Usp. A. BUCZYNSKI, “Hrvatske granice i vojna krajina”, 54.

³⁹ ISTO, 45.

⁴⁰ M. VALENTIĆ, “Temeljne značajke povijesti Vojne krajine”, 18.

sko-Ugarsko Kraljevstvo stajalo je poput katalizatora ravnoteže moći na istoku u odnosu prema Osmanlijskom Carstvu.

Borba hrvatskih staleža za ukidanje Varaždinskoga generalata

Politički i gospodarski promatrano, Hrvatska je tijekom 17. stoljeća bila u teškom položaju, kako zbog još uvijek jake osmanlijske opasnosti, tako i zbog sve izraženijih nastojanja apsolutističke vladavine Habsburgovaca. Jednako kao u češkim i ugarskim dijelovima Habsburške Monarhije, težnja Bečkoga dvora da se vlast centralizira u Beču, imala je važne posljedice na povijesna zbivanja u Hrvatskoj tijekom 17. stoljeća. Centralizacija političke, vojne i financijske vlasti provodila se s pomoću središnjih državnih institucija u Beču (Ratno vijeće, Tajno vijeće, Dvorska kancelarija i Dvorska komora), koje su bile glavni oslonac Dvora u slamanju *iura municipalia* hrvatskih staleža, Hrvatskoga sabora i bana.⁴¹ Kralj je s pomoću tih središnjih ureda postupno širio svoju vlast, preuzimajući neke funkcije koje su do tog vremena vršili staleži putem svojih organa.⁴²

Redefiniranjem uloge Habsburgovaca kao vojnih zapovjednika 1578. godine stvoreno je čvrsto polazište za buduće ostvarenje njihovih centralističkih aspiracija. Jedan od predstavnika centralističkih težnja u Hrvatskoj 17. stoljeća bio je karlovački general Ivan Josip grof Herberstein, koji je dva desetljeća (1669.-1689.) smišljeno radio na tome da Bansku Hrvatsku što više oslabi.⁴³ Već potkraj 1670. nastojao je da hrvatsko plemstvo pridobije za svoj plan odvajanja Hrvatske od Ugarske i za njezino pretvaranje u nasljednu zemlju Habsburgovaca. Prema spomenici koju je 1671. godine predložio kralju, Herberstein je prije svega želio da se oba generalata pripajanjem Banske krajine teritorijalno povežu i tako od rijeke Mure do mora potpuno "zatvore" Bansku Hrvatsku, a banu je pritom trebalo oduzeti sve vojne ovlasti koje je imao na području Banske krajine.⁴⁴ Hrvatski se sabor oštro suprotstavljao centralističkim aspiracijama karlovačkoga generala, štoviše, na odlučnom otporu bana Nikole Erdödyja ((1670.-1680.),1680.-1693.) propala je Herbersteinova zamisao o teritorijalnom povezivanju Krajina jer je ban i nadalje zadržao vlast u Banskoj krajini. Međutim, gradačko se Ratno vijeće 1672. godine suglasilo s vojnom stranom Herbersteinova plana i dopustilo povećanje Karlovačkoga generalata s pomoću zaplijenjenih zrinško-frankopanskih dobara u Pokuplju. Pod upravom Dvorske komore našli su se također i primorski posjedi Zrinskih i Frankopana.⁴⁵

⁴¹ Ivan BEUC, *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985., 174.-175.

⁴² ISTO, 175.

⁴³ T. SMIČIKLAS, *Povijest Hrvatska*, 250.

⁴⁴ ISTO, 250.

⁴⁵ ISTO, 250.-251.

Posljednje desetljeće 17. stoljeća obilježila je teška borba Hrvatskog sabora s Bečkim dvorom radi pripojenja novoosvojenih područja Kraljevstvu. Već 1673. godine Hrvatski sabor donosi odluku da se imenuje stalni zemaljski agent u Beču s godišnjom plaćom od 100 talira koji bi kao zastupnik Hrvatskoga sabora obavljao određene poslove i zastupao interese Kraljevstva na Bečkom dvoru.⁴⁶ Osim toga, sudeći prema opsežnim instrukcijama, od 1674. do 1701. godine bilo je kralju u Beču upućeno čak 19 izaslanstava Hrvatskoga sabora, sa zadaćom da direktno interveniraju u vezi s aktualnim političkim pitanjima.⁴⁷ Od sredine 80-ih godina u instrukcijama za saborske izaslanike kralju, redovito se spominje i dužnost pohađanja “prijatelja i zaštitnika”, koji su se, s jedne strane, zalagali za “hrvatsku stvar” na dvoru, a s druge strane, prosljeđivali informacije o planiranim političkim potezima habsburških vlasti, što upućuje na formiranje svojevrsnoga “hrvatskog lobija” u Beču.⁴⁸ Štoviše, u poslovima od iznimne državne važnosti čak se određuje suma koja se ima isplatiti najuspješnijim “lobistima”. Tako primjerice, kada 1695. godine hrvatski staleži pokreću snažnu političku akciju za povratak novoosvojenih područja između Kupe i Une pod bansku vlast, dodjeljuju 10.000 rajnskih forinti nagrade onima koji će najučinkovitije pomagati u aktualnom zahtjevu hrvatskih staleža.⁴⁹ Borba hrvatskih staleža s Dvorom radi pripojenja novoosvojenih područja Kraljevstvu intenzivno počinje sredinom devedesetih godina, a kulminirala je neposredno nakon Karlovačkog mira, u doba djelovanja Komisije za razgraničenje.⁵⁰ Jenjavanjem ratnih operacija nakon bitke kod Slankamena 1691. godine, glavni interes hrvatskih staleža bio je zadobiti isključivu jurisdikciju nad novooslobođenim područjem. Hrvatski su staleži tražili da se oslobođeni krajevi priključe Hrvatskom Kraljevstvu.

Prvi prijemor između Dvora i staleža izazvala je 1692. godine prodaja konfisciranih zrinjsko-frankopanskih primorskih dobara s Ozljem i Ribnikom Gradačkoj

⁴⁶ *Zaključci Hrvatskog sabora* (dalje: ZHS), sv. I. (1631.-1693.), Zagreb, 1958., 330., čl. 2.

⁴⁷ Do tada su izaslanici, uz iznimku onih koji su 1650. godine sudjelovali u radu tzv. Vlaške komisije u Beču, bili upućivani jedino u Ugarski sabor. Usp. Z. BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*, 72.

⁴⁸ ZHS, I., 488., čl. 10.; ZHS, sv. II. (1693.-1714.), Zagreb, 1958., 22., čl. 2.; 33., čl. 1.; 35., čl. 2.; 36., 63., 70.

⁴⁹ ZHS, II., 165., čl. 11. i 175., čl. 1.

⁵⁰ Mirovnim pregovorima koji započinju 7. studenog 1698. pod ratnim šatorima kod Srijemskih Karlovaca prethodio je dugi, šesnaestogodišnji oslobodilački rat, kojim je oslobođena Hrvatska do Une na potezu od ušća u Savu do Novoga, pa cijela Slavonija, a Srijem samo do Slankamena na Dunavu i ušća Bosuta na Savi. Oslobođena je Lika i Krbava, a Venecija je naplatila svoje sudjelovanje u ratu protiv Turske stečenim područjem od Knina, preko Vrlike, Sinja, Zadvarja, Vrgorca do Gabele na Neretvi, a odatle uokolo Metkovića do poluotoka Kleka na moru. Najviše sporova između turske i austrijske strane bilo je o pitanju Novoga na Uni i Jasenovca, koje je Komisija za razgraničenje riješila na štetu Hrvatske, i to tako što je cijeli teritorij uokolo današnjega Dvora na Uni, dakle, staru Jasenovačku palanku i staru Dubicu, koju je oslobodila hrvatska vojska, prepustila turskoj strani. Opširnije o hrvatskim granicama određenim odlukama Karlovačkog mira (1699.) vidi u: M. KRUHEK – A. PAVLOVIĆ, “Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog (1718.) mira”, *Croatica Christiana Periodica*, XV., 1991., 27., 105.-138.

komori.⁵¹ Tek što je taj spor kompromisno riješen 1695. godine, na dnevni red dolazi problem reintegracije područja između Kupe i Une, koje su unutrašnjo-austrijski staleži namjeravali pripojiti Varaždinskom generalatu. Staleži najprije predlažu da im se ustupi to područje, uključujući i Jasenovac, obećavajući zauzvrat da će preuzeti plaćanje vojske i naseliti ga "pravovjernim" stanovništvom,⁵² a na kraju su ponudili da će ga otkupiti.⁵³ Drugo goruće pitanje bilo je političko uređenje Slavonske krajine. Jenjavanjem turske opasnosti nakon 1699. godine nestala je i primarna funkcija Vojne krajine, napose Varaždinskoga generalata.⁵⁴ Budući da je Vojna krajina zbog odvrćanja neposredne osmanlijske opasnosti na samom početku 18. stoljeća izgubila svoju osnovnu obrambenu namjenu, hrvatsko se plemstvo s pravom nadalo da će im njihovi posjedi konačno biti vraćeni i da će se ponovno uspostaviti nadležnost Hrvatskoga sabora i bana u cijeloj domovini. Već nekoliko godina prije sklapanja Karlovačkog mira boravio je na Dvoru poslanik Hrvatskoga sabora Franjo Črnkoci, nastojeći na tome da se Varaždinski generalat stavi pod vlast bana i Sabora.⁵⁵ Otprilike u isto vrijeme boravio je u Beču ban Adam Batthyány (1693.-1703.) radeći na postizanju istoga cilja. Paralelno s tim, staleži su nastojali osigurati zakonsku osnovu kojom bi se u svim budućim "banskim" krajinama omogućio prijenos ovlasti s bana na staleže.⁵⁶ Zbog toga se grof Adam Batthyány, hrvatski ban i vrhovni kapetan Banske krajine, pismeno obvezao 30. rujna 1700. hrvatskim staležima, "da neće dopustiti da se u vojsku i krajišku službu primaju stranci nego samo domaći ljudi i da nijednu čast u toj Krajini, počevši od vojvodske pa do najviših časti, neće ni ban niti njegovi nasljednici podjeljivati bez pristanka hrvatskih staleža". Također se ban obvezao da će u slučaju njegove odsutnosti iz Kraljevstva, brigu i upravu nad krajinama imati staleži, te da će staleži biti ovlaštteni jednom godišnje slati komisare u obilazak krajina kojima će se osigurati uvid u račune za vojnu opremu i odavati počasti odmah nakon bana.⁵⁷ Istoga dana sastao se i Hrvatski sabor koji je donio zaklju-

⁵¹ ZHS, II., 53.-55.

⁵² ZHS, II., 61.-62., čl. 2.

⁵³ ZHS, II., 71., čl. 5.

⁵⁴ Koliko je Vojna krajina tada imala odlučujuću ulogu u vojno-političkim pitanjima Bečkog dvora govori i podatak o njezinoj površini, koja uistinu nije bila zanemariva. Vojna je krajina na početku 17. stoljeća zauzimala površinu od 7.600 četv. km ili 39.6 % hrvatskih zemalja u sastavu Monarhije. Turski su ratovi tijekom 17. i 18. stoljeća podvostručili njezin opseg. Porastom od 7.600 četv. km na 24.241 četv. km potkraj 18. stoljeća, njezino je područje utrostručeno pa je prema površini čak nadmašilo civilni dio Hrvatske Kraljevine. Nakon Campoformijskog mira Vojna je krajina činila čak 42.7% hrvatskih zemalja pod habsburškom vlašću. Usp. A. BUCZYNSKI, "Hrvatske granice i Vojna krajina", 52.

⁵⁵ "Zapisci barona Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od godine 1691 do 1814", *Ex diario vitae Balthasaris Pattachich*, *Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku*, knj. X., (ur. Ivan Kukuljević Sakcinski), Zagreb, 1869., 233.

⁵⁶ Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici Hrvatske krajine*, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, knjiga III. (sv. 20.), od 1693. do 1780., i u dodatku 1531. do 1730., Zagreb, 1889., 186.-188.

⁵⁷ ZHS, II., 228.

čak u kojemu hrvatski staleži traže da se ne samo teritorij od Kupe do Une, nego i čitav Slavonski generalat, dijelovi Karlovačkoga generalata te Lika i Krbava, s posjedima Švarča, Zvečaj, Dubovac i Novigrad, potpuno podlože banskoj jurisdikciji.⁵⁸ Hrvatski staleži traže povratak zrinskih i frankopanskih dobara, imanja Like i Krbave, pripojenje Slavonije Kraljevstvu te povratak imanja koje je general Herberstein jednostavno priključio Karlovačkom generalatu.⁵⁹ No, u oslobođenoj Slavoniji i Lici vlast su prigrabile vojska i Dvorska komora. Komori nije bilo u interesu da se novostечena područja dugoročno sjedine s civilnim područjem Hrvatskoga Kraljevstva jer bi ona u tom slučaju izgubila mogućnost neposrednog raspolaganja njihovim resursima.⁶⁰ Dvorska je komora Liku i Krbavu odmah podvrgla svojoj vlasti, da bi u što kraćem roku i tu uspostavila feudalne odnose na novoj osnovi. Sjedište komorske uprave nalazilo se u Karlobagu, ali stvarnu je vlast imala zapravo vojska kojom je zapovijedala i unutarjno-austrijska komora u Grazu. Zbog dvojnosti vlasti često su izbijali vojni nemiri među samim krajišnicima, koji su tražili da se oslobode komorske uprave i stave pod zapovjedništvo Karlovačkoga generalata,⁶¹ što je provedeno tek 1712. godine.⁶²

Hrvatima je gradačka dvorska komora htjela oduzeti ispod banske vlasti i područje između rijeke Kupe i Une, koje je većim dijelom oslobodila banska vojska. Budući da se na tom području nalazila tvrđava Petrinja kao kapetanija Varaždinskoga generalata, za krajeve između Une i Kupe bili su podjednako zainteresirani i Dvorska komora i varaždinski general. Stoga su oni manipulirali vlaškim stanovništvom naseljenim između Kupe i Une, potičući ga na različite oblike otpora podvrgavanju banskoj jurisdikciji. U obrani svojih prava zatražili su hrvatski staleži 1696. godine od cara Leopolda da sastavi povjerenstvo koje će riješiti spor sa Štajercima i varaždinskim generalima zbog pitanja Banske krajine, koja je po svim pravima pripadala Kraljevini Hrvatskoj. Izrađena je također i spomenica u kojoj se dokazuje koja su to prava Kraljevine Hrvatske, i da je područje između Une i Kupe oduvijek pripadalo Hrvatskom saboru i banu.⁶³ U Banskoj su krajini u međuvremenu nastali neredi i izbile pobune Vlaha, koje je osobito poticao petrinjski potkapetan Julio Balderoni zbog čega je ban Adam Batthyány, 20. studenog 1700., naredio banovcu Stjepanu Jelačiću da ih smiri.⁶⁴ No, te Vlahe nije bilo lako svladati jer su se oni neprestano bunili i skupljali oko svog tabora u Glini.⁶⁵ Dapače, kad su Vlasi doznali da se imaju predati pod upravu hrvatskoga bana, zamolili su,

⁵⁸ ZHS, II., 362., čl. 6., čl. 8., čl. 9., čl. 10., čl. 23.

⁵⁹ ISTO, 362.

⁶⁰ Ž. HOLJEVAC, "Hrvatsko-Slavonska vojna krajina", 25.

⁶¹ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 214.-220.

⁶² R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 265.-281.

⁶³ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 42.-44.; 52.-55.

⁶⁴ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 188.-189.

⁶⁵ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 193.-194.

26. srpnja 1701. generala Hanibala Heistera, zapovjednika Varaždinskoga generalata, neka ne dopusti da se ta odredba provede.⁶⁶ Nedugo nakon toga, zapovjednik Koprivničke kapetanije, general Ferdinand Hanibal Herberstein, obavijestio je 30. srpnja 1701. hrvatske staleže da će braniti Vlahe između Une i Kupe te neka ih se pusti na miru. Vlasima je, pak, poručio da su pod njegovom zaštitom sve dok car o njima ne odluči.⁶⁷ Na kraju je i bečko Ratno vijeće, koje se zauzelo za Vlahe, obavijestilo cara Leopolda o vlaškoj pobuni u Banskoj krajini, na temelju vojničkih izvještaja koje su Ratnom vijeću priložili petrinjski potkapetan Julio Balderoni, general Ferdinand Herberstein, zapovjednik Koprivničke kapetanije te grof Hanibal Herberstein, zamjenik generala Varaždinskoga generalata.⁶⁸

Pritisak Ratnog vijeća iz Graza da istisne bansku vlast između Une i Kupe nije popuštao, ali istodobno se ni otpor hrvatskih staleža i bana Adama Batthyányja nije smanjivao. Dapače, ban se osobno i u ime svojih nasljednika obvezao da će poštovati prava staleža i na njihov prijedlog postavljati Hrvate na vojne dužnosti u Banskoj krajini.⁶⁹ Pobune krajišnika i vlahu u Banskoj krajini stišale su se tek 1703. godine, kad je kralj donio konačnu odluku o Banskoj krajini i Varaždinskom generalatu.

Postoji li mogućnost ukidanja Varaždinskoga generalata?

U svibnju 1702. nastojali su hrvatski staleži svom silom da se Slavonski ili Varaždinski generalat podredi Saboru. Taj zahtjev zagovarali su najugledniji hrvatski velikaši - zagrebački biskup Stjepan Selišćević, grof Petar Keglević i Ivan Drašković, potom kapetan Franjo Krištofor Delišimunović, banovac Stjepan Jelačić, protonotar Đuro Plemić i mnogi drugi.⁷⁰

Nakon dugotrajnih nastojanja hrvatskih staleža, Leopold I. konačno je 1703. godine izišao u susret zahtjevima i opravdanim argumentima staleža i Sabora i po-

⁶⁶ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 200.-201.

⁶⁷ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 201.-202.

⁶⁸ Ratno je vijeće na temelju vojnih izvještaja tvrdilo "da su Hrvati Vlahe između Une i Kupe tako proganjali da su ovi odlučili pobjeći ili u Tursku ili na mletačko područje. Zagrebački biskup Stjepan Selišćević tjera ih sa svojih posjeda oko Topuskoga te namješta tamo svoje ljude, a banovac Stjepan Jelačić pomaže u tom nasilju biskupu, koji traži od Vlaha da mu plaćaju desetinu. Hrvatski staleži spremaju se navaliti na Vlahe, kojima su ostali njihovi sunarodnjaci iz Karlovačke, Banske i Varaždinske krajine obećali da će im priteći u pomoć i uništiti Kraljevinu Hrvatsku. Nadalje, zaključuje Ratno vijeće da hrvatski ban i Sabor nije u pravu, kad hoće Vlahe učiniti svojim kmetovima i podvrći ih pod svoju vlast. Hrvati da su samovoljno proglasili Vojnu krajinu dokinutom, a Vlasi da su stavljeni pod njihovu vlast. Ako bi se Vlasi iselili sa područja između Une i Kupe, zemlja bi opustjela, a car bi izgubio tribut, još se Vijeće boji da Vlasi ne pobune svu ostalu svoju braću u Varaždinskoj i Petrinjskoj krajini. Stoga preporučuje Vijeće caru, da izda manifest protiv ukinuća Vojne krajine i njezinog pripojenja Hrvatskoj, Vlasima neka dade privilegije i tako da će se izbjegnuti ovo teško stanje". Usp. R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 203.-204.

⁶⁹ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 186.-188.

⁷⁰ Emilij LASZOWSKI, "Prilozi za povijest Hrvatske krajine", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, VII., 1905., 106.-108.

sebnim dekretom ukinuo Slavonsku krajinu. Dana 6. lipnja 1703. objavio je Leopold svoju odluku, u kojoj laskavim riječima obavještava staleže, da je odlučio, nakon njihova traženja preko Franje Črnkocija, da se ukine Slavonska i Petrinjska krajina. Stoga određuje *“da sva zemlja između Kupe i Une sa svim stanovnicima potpadne pod carsko-kraljevsku komoru, što se tiče posjeda i koristi, a glede državnih i duhovnih poslova pripast će Kraljevini Hrvatskoj i biti pod banskom vlašću. Tvrđave Varaždinskoga generalata imaju se ukinuti kao i ostali ovamo pripadajući kotari, te zajedno sa dobivenom zemljom neka se predaju na raspolaganje Dvorskoj komori, koja će ih podijeliti na gospoštije ili imanja. Ova imanja imaju biti pod vlašću bana, te plaćati porez i daće kao i ostali državljani. Ta se carska odredba ima striktno izvršiti. Zato je car naložio preko unutarngo-austrijske komore tamošnjim vlastima, neka naredbe časnicima Varaždinske kao i Koprivničke, Đurđevačke, Čazmanske, Križevačke i Petrinjske tvrđave, da se ne usude buniti narod izravno ili neizravno protiv banske vlasti i mamiti ih na svoju stranu. Ako bi se njima tužili ovdašnji stanovnici, imaju ih poslati banu i njegovim vlastima i od sebe otpraviti. Vrhovni petrinjski kapetan treba svoje vojnike maknuti iz Kostajnice. Sa privolom Dvorskog ratnog vijeća, ban će imati pravo imenovati časnike. Varaždinski generalat, đurđevačka, ivanička, koprivnička, čazmanska, križevačka i petrinjska tvrđava, te uopće sva Varaždinska zapovjedništva imaju se ukinuti, a vojništvo odatle premjestiti u krajiške tvrđave”*.⁷¹ Tako je Varaždinski generalat trebao biti ukinut i s Vojnom krajinom, između Kupe, Une i Save, pripojen po carevoj naredbi Kraljevini Hrvatskoj. Još više je car zadovoljio Hrvate kad je Vlahe između Une, Kupe i Save podvrgao pod bana i ukinuo Petrinjsku kapetaniju, 15. lipnja 1703.⁷² To je kralj učinio, kako sam kaže *“zbog velikih zasluga koje Hrvati imaju za njegovu kuću”*.⁷³

S druge strane, paralelno s ukidanjem Varaždinskoga generalata, Bečki je dvor odlučio proširiti krajiško uređenje ne samo na području između Une i Kupe nego i na dio oslobođenih područja Slavonije i Srijema. Tako su u novooslobođenom području Slavonije 1702. godine osnovane dvije nove krajine – “Posavska” i “Podunavska”. Uspostavom Vojne krajine u Slavoniji bilo je područje uz Savu posve odvojeno od civilnoga dijela i neposredno povezano s postojećim krajiškim područjem, odnosno Karlovačkim i Varaždinskim generalatom izdvojen ispod nadležnosti Hrvatskoga sabora i bana.

Upravo u to vrijeme poprimio je sukob između hrvatskog i mađarskog plemstva izrazito političko obilježje. Ugarska je, naime, s velikim ratom za oslobođenje, iz kojega je izišla znatno uvećana i ojačana, stekla mnogo širu osnovicu za svoju daljnju borbu protiv centralističkih težnja Bečkoga dvora. Ali i Dvor je nastojao da svoje uspjehe što više iskoristi za provođenje tih težnja. Poslije odlučne pobje-

⁷¹ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 220.-223.; I. KUKULJEVIĆ, *Jura Regni*, II., 91.-93.

⁷² R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 223.-225., i I. KUKULJEVIĆ, *Jura Regni*, II., 97.-98.

⁷³ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 224.-225.

de nad Turcima 1687., on je Ugarskom saboru nametnuo priznanje nasljednoga prava Habsburgovaca na ugarsko, pa prema tome i na hrvatsko prijestolje u muškoj lozi, a zatim je znatno pojačao svoj pritisak.⁷⁴ Budući da je u sjevernougarskim krajevima već od kraja 17. stoljeća stalno tinjao i otpor na selu protiv uvećanih podavanja, Franjo II. Rákóczy, sin Jelene Zrinske i Franje I. Rákóczija (koji je sudjelovao u Zrinsko-frankopanskoj uroti i jedva izbjegao smrtnoj kazni zbog veleizdaje), uspio je nezadovoljstvo, koje je iz različitih uzroka prošlo tada sve društvene slojeve u Ugarskoj, usmjeriti protiv politike Habsburgovaca. On je u lipnju 1703. stao na čelo ustanka, koji je potrajao do 1708., iako je povremeno bio prekidan pokušajima Dvora za mirno rješenje.⁷⁵ Već 1703. osjetio se pritisak ustanika i u Međimurju, odakle su napadali susjedne štajerske krajeve.⁷⁶

U mjesecu rujnu 1703. umro je i ban Adam Batthyány, čovjek koji se najizrazitije zauzimao za stavljanje Vojne krajine pod vlast bana i Sabora. Nakon toga zapovjednik Varaždinskoga generalata, Hanibal Heister, trudio se skupiti što više vojske za rat protiv pobunjenika (Rákóczyjevih pristaša) te je "dokazivao" da ban nikada ne bi mogao skupiti toliku vojsku. Stoga je predložio kralju da barem odgodi ukidanje Varaždinskoga generalata i njegovo vraćanje pod banovu vlast.⁷⁷ Već 14. srpnja 1703. javlja Bečko ratno vijeće unutarnjo-austrijskoj dvorskoj komori da se ukinuće Varaždinske krajine odgađa, a samo Vlasi između Une i Kupe imaju se staviti pod bana i Kraljevinu Hrvatsku.⁷⁸ Očito su u krugovima koji su bili bliski središnjoj vlasti prevladali neki drugi interesi, a pokazalo se da ni varaždinski general Heister nije bio nimalo sklon ideji o mogućem pripajanju generalata Kraljevstvu. Budući da se u međuvremenu vodio i Rat za španjolsku baštinu s francuskim kraljem, dokinuće stare Slavonske krajine nije provedeno, jer se habsburškom prijestolju teško bilo odreći neposredne vlasti nad tom sasvim militariziranom tvorevinom, iz koje se vojni potencijal mogao iskoristiti i na drugim europskim ratištima.

Neposredni razlog zbog kojega Leopold I. nije bio sklon ukidanju Varaždinskoga generalata bio je u tome da je Monarhiji u tom trenutku trebalo mnogo vojske koja će obraniti austrijske interese na Istočnoj i Zapadnoj polovici carstva. Zato Leopold traži od Hrvata da skupe protiv "pobunjenika" u Ugarskoj 2.500 do 3.000

⁷⁴ T. SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska*, 285-287.

⁷⁵ "Ustanak Franje II. Rákóczija značajan je događaj u povijesti Ugarske jer je to posljednji pokušaj ugarske "političke nacije" da se oslobodi vrhovništva habsburške vladarske kuće nakon stoljeća i pol neprekidna sukobljavanja između ugarskog plemstva i Beča, kojega je uzrok bio taj što je na jednoj strani bečki dvor stalno nastojao ograničiti ili pak potpuno ukinuti stare političke slobode Kraljevstva, a na drugoj se strani plemstvo trudilo očuvati svoje stare povlastice i autonomiju Ugarske u odnosu na Bečki dvor". Usp. Boris NIKŠIĆ, "Rakoczi i Hrvati", *Gazophylacium*, 4., 1999., 1.-2., 109.

⁷⁶ O Franj Rákóczyu, njegovu podrijetlu, školovanju i ustanku pisao je povjesničar Boris NIKŠIĆ u članku: "Ustanak Franje II. Rákóczija i vjerski sukobi u Ugarskoj", *Povijesni prilozi*, 16., 1997., 95.-112.

⁷⁷ T. SMIČIKLAS, *n. dj.*, 284.

⁷⁸ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 226.-227.

konjanika i pješaka, pod zapovjedništvom generala i zapovjednika Varaždinskoga generalata, Hanibala Josipa Heistera.⁷⁹ Hrvatski staleži, pak, na generalnoj kongregaciji održanoj 15. rujna 1703. u biskupskom dvoru u Zagrebu pod predsjedanjem zagrebačkoga biskupa Martina Brajkovića (1703.-1708.), traže zauzvrat da kralj za novog bana postavi nekoga po njihovoj volji.⁸⁰ Hrvatski staleži predložili su za bana: grofove Jurja Erdödyja, Nikolu Pálffyja, Petra Keglevića, Ivana Pálffyja i Šimuna Forgača, moleći kralja neka ban bude pripadnik Hrvatskoga Kraljevstva. Iako su se staleži nadali da će banom biti imenovan grof Petar Keglević, car Leopold I. zbog opasnosti i straha od Rákóczyjevih nasrtaja, banom imenuje grofa Ivana Pálffyja (1704.-1732.), koji je uživao veliko povjerenje Bečkoga dvora jer je tada bio zapovjednik carskih snaga u Ugarskoj.⁸¹

Kralj Leopold u obraćanju Hrvatima od 16. siječnja 1704. izjavljuje da zbog stanja u Ugarskoj ne može ukinuti Varaždinski generalat, ali obećava da će to što prije napraviti, čim se prilike smire.⁸² Međutim, to nikad nije napravljeno, unatoč neprekidnim "vapajima" hrvatskih staleža, jer su očito prevagnuli apsolutistički i centralistički interesi Habsburške Monarhije, a jedan od najvažnijih razloga bio je sigurno i taj što Beč nije htio ispustiti iz svoje vlasti takvu vojnu silu kakvu je osiguravala i održavala Vojna krajina u Hrvatskoj. Tu vojsku od tada će Beč koristiti u svim ratovima i na svim europskim ratištima na kojima će braniti svoje dinastičke i državne interese, primjerice, u Ratu za austrijsko naslijeđe (1741.-1748.), u Sedmogodišnjem ratu (1756.-1763.), potom, u Ratu za bavarsko naslijeđe (1778.-1779.) ili pak u ratovima protiv revolucionarne Francuske (1792.-1800.) itd.

Nakon smrti Leopolda I. 1705. godine izjalovile su se nade hrvatskoga plemstva da će njihovi posjedi u oslobođenim područjima Slavonije i Srijema i Varaždinski generalat biti reintegrirani i vraćeni pod vlast Hrvatskoga sabora i bana jer Leopoldovi nasljednici, Josip I. i Karlo III., nisu promijenili očev način vladanja. Umjesto ukidanja dotadašnje militarizirane krajiške tvorevine Habsburška je Monarhija tijekom 18. stoljeća pristupila njezinu proširenju i preustroju.

Iako je Vojna krajina izvršila svoju zadaću obrane, ona je i dalje ostala podređena političkim, ekonomskim i dinastičkim interesima Habsburške Monarhije. Zato su Vojnu krajinu u idućim godinama čekale velike administrativne promjene na vojno-političkom planu koje su bile u skladu s reformama koje su zahvatile Habsburšku Monarhiju početkom 18. stoljeća. Kao institucija dvorskog apsolutizma služila je Vojna krajina centralističkim ciljevima Bečkoga dvora i bila glavni razlog stoljetne borbe hrvatskih staleža za njezino sjedinjenje s Civilnom Hrvatskom.

⁷⁹ R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 235.

⁸⁰ *ZHS*, II., 251.-253.

⁸¹ T. SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska*, 285.

⁸² R. LOPAŠIĆ, *Spomenici*, III., 235.-236.

Zaključak

Tijekom posljednjega desetljeća 17. stoljeća hrvatski su staleži tražili priključenje novooslobođenih područja Hrvatskom Kraljevstvu te ukidanje Vojne krajine odnosno njezino podvrgavanje pod jurisdikciju Sabora i bana. Osobito je to bilo izraženo nakon Karlovačkog mira, kad su staleži zahtijevali da se ukine Varaždinski generalat jer prestankom turske opasnosti nije bilo nikakva razloga njegovu daljnjem postojanju. Hrvatski se sabor još 1688. nadao da će kralj oslobođene krajeve Slavonije pripojiti "materij zemlji", odnosno, staviti pod upravu bana i Sabora. Na jednoj od saborskih sjednica donesena je zajednička izjava u kojoj je rečeno da su Slavonija i Hrvatska "od uvijek bile jedno tijelo i stoga da ima s njome ista prava i slobode, pa sad nakon oslobođenja neka se obje zemlje opet u jedno tijelo sastave".⁸³ Kralj Leopold I. prihvatio je opravdane zahtjeve hrvatskih staleža i posebnim dekretom proglasio ukidanje Varaždinskoga generalata 1703. godine. No, neprekidne turbulencije na zapadu i jugoistoku Europe odgodile su taj čin pa je Leopold opozvao taj dekret mjesec dana nakon njegova proglašenja. Vjerojatni razlog tomu bili su nemiri u Ugarskoj, koji su imali odjeka i na postojeće stanje u Hrvatskoj jer se njemački car pribojao mogućih Rákóczyjevih pristaša u Hrvatskoj. Sjećanje na vrlo osjetljiv politički čin koji se dogodio tridesetak godina prije (Zrinsko-frankopanska urota) zabrinulo je Bečki dvor još više jer je Franjo Rákóczy bio potomak Jelene Zrinske i jedne od najuglednijih ugarskih magnatskih obitelji. Zato je Leopold tražio pomoć krajišnika u suzbijanju ugarskih "nezadovoljnika", a za uzvrat im je obećao da će ukinuti Varaždinski generalat čim mu prilike dopuste. No to obećanje nije ispunjeno, unatoč upornim zahtjevima Hrvatskoga sabora, koji se do kraja borio protiv apsolutističkih interesa Bečkoga dvora.

Vojna krajina ostala je apsolutistička tvorevina habsburških kraljeva i stalan izvor sukoba između Sabora i Dvora, a krajišnici izvor jeftine carske vojske na europskim ratištima. Njemački car nije se želio odreći takve vojne institucije koja je stoljećima vjerno služila političkim interesima Bečkoga dvora, a najzad je zauzimala i polovicu teritorija Hrvatskoga Kraljevstva. Pitanje razvojačenja Varaždinske krajine i njezino ujedinjenje s Banskom Hrvatskom ostat će glavni predmet rasprava svih zasjedanja Hrvatskoga sabora tijekom 18. i 19. stoljeća, čemu će se odlučno protiviti Beč s visokim vojničkim i dvorskim krugovima.

⁸³ ZHS, I., 499.-503.

The Varaždin generalates in the service of the Viennese court's absolutist aims

Lidija Cerić
Zagreb
Republic of Croatia

During the entire existence of the Military Border, from 1578 until its demilitarization in 1871 and unification with Civil Croatia in 1881, the Croatian Diet repeatedly requested the extension of the governing powers of the Croatian Ban and the Diet to include the territory of the Military Border. This request especially concerned the Varaždin generalates, a territorial unit that, following the liberation of Slavonia and Srijem from the Turkish rule in the seventeenth century was no longer a region bordering the Ottoman Empire. This change in circumstances was among the strongest - or even the strongest - argument used by the Croatian estates to request the return of the Varaždin generalates under the jurisdiction of the Croatian Diet.

Keywords: Military Border, Varaždin generalate, Viennese court, Croatian Diet